

811.163.41'366.58:811.161.1'366.58
<https://doi.org/10.18485/sj.2018.23.1.42>

ВЕСНА В. ВУКИЋЕВИЋ*
Универзитет Црне Горе
Филолошки факултет – Никшић

Оригинални научни рад
Примљен: 04. 01. 2018.
Прихваћен: 29. 01. 2018.

СЦЕНСКИ ПРЕЗЕНТ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се анализира употреба глагола свршеног и глагола несвршеног вида у облику презента у дидаскалијама драмских текстова на руском и српском језику. Анализа се врши на материјалу драма руских и српских писаца краја XX и почетка XXI вијека и њихових превода. Употреба и значења глаголског вида разматрају се у оквиру сажете форме дидаскалија, која би, по претпоставци, могла да утиче на позната значења свршеног и несвршеног вида.

Кључне ријечи: свршени вид, несвршени вид, сценски презент, перфекат, аорист, дидаскалије, драмски текст.

1. По функцији коју имају у тексту дидаскалије представљају упутства глумцима за радње које треба извршити на сцени у вријеме основне сценске радње. Ријетко када се у драмском тексту дидаскалија налази у недвосмисленој форми упутства, али смо у одабраном корпусу драмских текстова уочили и такав примјер.

Тоља подходит к Свете, *и вот тут она может отойти* на другую сторону стола *искать* домашние тапочки под скатертью.

Тоља прилази Свети, *а она би у том тренутку могла да устане и оде* на супротни крај стола, трагајући за папучама које се не виде испод столњака. (П Л 30)

* vesnavu@ac.me

У анализи категорије глаголског вида наведена функција дидаскалија није примарна јер инфинитивна употреба глагола омогућава одабир и једног и другог вида. У руском језику ова конструкција захтијева инфинитив глагола или свршеног или несвршеног вида: *должен (может) приоткрыть дверь, должен (может) оттолкнуть ее, должна (может) ударить его*. То је једини случај употребе глагола свршеног вида у дидаскалијама руских драмских текстова.

Међутим, поставља се питање да ли управо у функцији упутства може да се нађе језички траг у одабиру глаголског облика у српском језику. Глагол који сада видимо у дидаскалијама на српском језику може да представља дио конструкције којом се дају упутства шта глумац треба да уради или ради на сцени: *треба да одшкрине врата, треба да одгурне, треба да шутне*.

2. За презент у дидаскалијама драмског текста у употреби је термин *настоящее сценическое, сценски презент* [Исаченко, 2003: 459; Бондарко, 1971: 72; Војводић, 1989: 92]. А.В. Исаченко наводи да је сценски презент од глагола свршеног вида, за разлику од савременог руског језика, забиљежен у руским драмским текстовима у XVIII вијеку [Исаченко, 2003: 459]. Данас се у руском језику употребљава имперфективни презент, а уколико се жели изразити свршена радња – прошло вријеме глагола свршеног вида.

У српском језику у значењу сценског презента употребљавају се и имперфективни и перфективни глаголи. Сценски презент означава радњу истовремену са неким тренутком сценског времена, а не тренутком говора, па је као такав релативни презент.

Он *приоткрывает* дверь силой.
Он силом *одшкрине* врата. (П Л 44)

Жанна (*вздыхает*). Берет...
Жана (*уздахне*): Жени се... (Р К 71)

(Неожиданно – *плачет*.)
Изненада *заплаче*. (С К 348)

(*садится* к Учителю на колени).
Сядне Професору у крило. (С К 354)

Входит Жанна. Увидев Веньку, испуганно *вскрикивает*, но, узнав его, бросается на помощь.

Улази Жана, уплашено *крикне*, али га препознаје и скаче му у помоћ. (Р К 94)

Направляется в комнату Сына. Вдруг крик. Он *останавливается*. Выходит Девушка. Кажется, и лицо ее, и руки – все в крови. Она сползает по стене. Падают.

Креће ка синовљевој соби. Одједном крик. Он *застане*. Излази Девојка. Чини се да су јој и лице и руке обливане крвљу. Она клизи низ зид. Пада. (С К 359)

(Резко *отталкивает* ее, она *ударяет* его ногой, он сгибается.)
Оштро је *одгурне*. Она га *шутне*, он се увија на поду. (С К 362)

Танька (*вздохнула*). Маленький ты еще.

Тања (*уздахне*): Још си ти мали. (Р К 69)

Рваний. У-у! Полна коробочка. Знакомые все лица! И монах здесь. (*Перекре-стился.*)

Ожильак: О-о! Пуна кућа! Све позната лица! И калуђер је ту. (*Прекрсти се*) (Р К 81)

У преводу перфективног презента са српског језика на руски употребљени су имперфективни презент или прошло вријеме глагола свршеног вида. У случајевима превода имперфективним презентом у руском језику долази до двоструке транспозиције: времена – за прошлу радњу користи се презент; вида – за свршену радњу користи се несвршени вид.

Мокадаса: (*Седне* окружен ученицима под трем исликан као небо звездама.) (П Здв)
Мокадаса (*сидится* вместе с послушниками под навесом, на котором изображен небесный свод со звездами).

Мокадаса: Дакле, слажеш се? (*Узме штап и разбије ђуп у парампарчад.*) (П Здв)

Мокадаса. Значит, ты согласен. *Берет* палку и *вдребезги разбиивает* кувшин.

(Вид *крикне*, а госпођа Бранковић *побегне* носећи со.) (П Здв)

Вид *вскакивает*. Госпожа Бранкович *выбегает*, унося с собой соль.

Анастасија: (*Тргне се* запрепашћено.) (П Здв)

Анастасия (*вздрагивает* от неожиданности).

Петкутин: Много боље (Опет *кине.*) (П Здв)

Петкутин. Гораздо лучше. (Опять *чихает.*)

Калина: (*Крикне.*) Порезао си се! (П Здв)

Калина (*вскрикивает*). Ты порезался!

Надежда хитро *умакне* и *сакрије* се иза контејнера. (С Пп)

Надежда быстро *убегает* и *скрывается* за контейнером.

Војин *опомене* сина не гледајући га. (С Пп)

Воин *окликает* сына, не глядя на него.

Захваљујући могућности употребе и једног и другог вида глагола у презенту у дидакалијама на српском језику, формирају се богати и изнијансирани низови глагола у којима аутор помјера центар пажње на радње које, по његовој замисли, треба да трају или да се понављају, смјењују у хронолошком слиједу, да нагло отпочну или се заврше. Некада је категорија вида условљена прилошким одредбама (одједном, полако...), а некада се семантиком глагола несвршеног вида ствара дужи временски оквир када се дешавају све остале радње из низа (*влада* неуобичајено ћутање, *почиње* да се приближава...) Глаголи несвршеног вида указују на дуже или краће трајање радње (*тапка лопту/погађа тањир*)

(Одједном *прекине* у по речи јер у одаји *се* сви некако чудно *држе* и *влада* неуобичајено ћутање.) (П Здв)

(Внезапно *замолкает* на полуслове, заметив, что все присутствующие *держатся* как-то необычно. *Повисает* странное молчание.)

(Петкутин *крикне*, лајтнант *посегне* за оружјем и полако *почиње* да се приближава Петкутину стежући сабљу.) (П Здв)

Петкутин *вскрикивает*, лейтенант *хватается* за оружје и медлено *приближается* к Петкутину, сжимая в руке саблю.

Милена *уђути*. Војин *чита* новине, Андрија *тапка* лопту. (С Пп)
Милена *замолкает*. Воин *чита* газету. Андрија *стучит* мячом.

Андрија *устане* од стола, *тапка* лопту и *погађа* тањир на столу. Тањир *се разбије*. Андрија *се ушлаши*. Милена бесно *цикне*. (С Пп)

Андрија *вста* из-за стола, *стучит* мячом и *попада* в тарелку на столе. Тарелка *разбивается*. Андрија *пугается*. Милена раздраженно *кричит*.

Он – резко к ней, *завязал* рог плажком. Она *мычит*. Он *заставляет* се поднятсья, *уводит*.

Он се нагло надвије над њом, *везује* јој уста марамицом. Она *покушава* да нешто каже. Он је *присиљава* да устане, *одводи* је некуда. (С К 346)

2.1. У одређеном броју примјера на српском језику појављује се граматичка подударност облика 3. лица једине перфективног презента и аориста. Проблем њиховог разграничавања још је израженији када се ови облици нађу у веома сажетом тексту какав је дидаскалија са, у највећем броју случајева, ограниченим контекстом. Оно се може извршити упоређивањем осталих глаголских облика у реченици: ако у дидаскалијама преовладавају облици аориста, може се очекивати да је и споран облик исто аорист – *угледа их и поче да запомаже* (аорист) : *угледа их и почне да запомаже* (презент); *љути-то устаде и лути шаком у зид* (аорист) : *љутито устане и лути шаком у зид* (презент). Дакле, један од начина препознавања глаголског облика је индивидуални стил аутора. Комбинација имперфективног и перфективног презента стандардна је и изражава слијед радњи које се врше. Такође, у комбинацији са перфективним презентом и аорист има јасно изражену употребу, па може да представља одређену врсту оквира за радњу изражену презентом. Осим тога, аористом се у таквим низовима постиже интензификација радње.

(Увидела, завопила.) Рваненький! Что с тобой?

Тања (*угледа их*, почиње да запомаже): Ожилчићу! Шта је то са тобом?! (Р К 55)

СЕРГЕЙ. (вдруг встал, *стукнул* ложкой по стенке, зло).

Сергеј (одједном *љутито устаје*, *лути* шаком у зид) (К ПО 113)

Сын *делает* несколько шагов – кругом, кругом, маршируя – и возвращается. У него дурашливый вид недоумка.

Син *направи* неколико корака, у круг, у круг, маршира и враћа се. Прави тупаво лице. (С К 347)

В комнату *врывається* Иван, падает на колени.

У собу *добауља* Иван, пада на колена. (К ПО 136)

2.2. О статусу перфективног сценског презента у српском језику доста може рећи велика диспропорција у употреби несвршених и свршених глагола у оригиналним српским драмским текстовима у односу на преводе руских драмских текстова на српски језик.

У драми Људмиле Петрушевске „Љубав” од преко 30 облика презента само је један преведен перфективним презентом (*Он силом одишкрине врата*) и један прошлим временом глагола свршеног вида (*Задумљивається. – Замислио се.*). У драми Људмиле Разумовске „Кући” од преко 180 облика садашњег времена несвршеног вида обликом перфективног презента преведена су свега три глагола. Сличан је случај и са драмом Николаја Кољаде „Полонеза Огињског”. Нешто већи број облика перфективног презента заступљен је у преводу драме „Клинч” Алексеја Слаповског.

Један број глагола у облику презента отпада на глаголе само несвршеног вида, као и на оне које је немогуће било превести њиховим видским парњаком јер би се таквим преводом значајно промијенио смисао реченице. Као преводне еквиваленте конструкција *встать на колени, становиться на колени* имамо глагол *клекнути*, без обзира на постојање видског парњака *келчати* јер то значајно мијења слијед радњи на сцени:

Вењка один. Ходит по чердаку, прислушиваясь к ночным звукам. Потом *становится на колени* и начинает молиться.

Вењка је сам. Хода по тавану, слуша ноћне звуке. Потом *келкне* и почиње да се моли. (Р К90)

Таня прошла к Диме, *встала на колени*, боится дотронуться до Димы руками.

Тања му прилази, *келкне* поред њега, боји се да га додирне. (К ПО 119)

Таня идет к куче бумаг, *встала на колени*, перебирает листы.

Долази до хрпе папира у углу, *келкне*, пребира по њима. (К ПО 136)

Он подходит, *становится перед ней на колени*. Хватает ее за ноги, валит, скручивает, связывает ей руки сзади брючным ремнем.

Он прилази, *келкне* пред њу. Брзо је ухвати за ноге, обори је, савлада, везује јој руке иза леђа својим каишем. (С К 343)

Танька, Фома и Близнец *начинают просить* Вењку выпить.

Тања, Фома и Близанац *келкну*, моле га. (Р К 64)

Перфективни презент је изостао у оним случајевима у којима се могао очекивати у складу са свим правилима употребе перфективног глагола: конкретна свршена радња, неочекиваност радње, наглашена динамика радње. И у случајевима када су у руским примјерима употријебљени глаголи свршеног вида у облику прошлог времена са циљем да се означи завршена радња, тренутна, изненадна радња, у преводу су употријебљени глаголи несвршеног вида. Да би се надомјестило значење неочекиваности, брзине вршења радње, а што се могло изразити глаголом свршеног вида, употријебљене су одговарајуће прилошке одредбе:

Вскочила с пола, *распахнула* дверь в комнату, в темноту. На мгновение *включила* свет, тут же *выключила*, *захлопнула* дверь. Смотрит на Диму.

Нагло се диже са пода, *луна* на врата, *улази* у мрак. *У трену укључује* светло, *искључује* га, *затвара* врата, *гледа* Диму. (К ПО 119)

Људмила и Сергей *отпранули* от чемодана в сторони.
Људмила и Сергеј *се брзо одмичу* од кофера. (К ПО 131)

Взял розу, выронил, разбил.
Узима ружу, вади је, боца падне, разбија се. (К ПО 132)

Једини глагол у облику перфективног презента употријебљен је у последњем примјеру – *боца, падне* – да би се њим истакао кључни моменат у низу радњи на сцени.

3. Сценски презент у руском језику изражава се имперфективним презентом, а у српском и имперфективним и перфективним. Уколико је изричита намјера аутора да укаже на резултат радње, динамику дешавања на сцени, смјењивање радњи, онда се у руском језику употребљава прошло вријеме глагола свршеног вида. Уочен је несразмјеран број глагола у облику перфективног презента у оригиналним драмским текстовима писаним на српском језику у односу на преводе руских драмских текстова. Сматрамо да је таква диспропорција посљедица великог утицаја граматичких облика у језику оригинала, а не стилска особеност и изричита намјера преводиоца. Таквим уједначеним одабиром глаголског вида (у корист несвршених глагола) губи се специфична изнијансираност која би се могла постићи низовима глагола различитих видова, а која се јасно уочава у дидакалијама оригиналних драмских текстова на српском језику.

Извори (са скраћеним ознакама)

- К ПО:** Коляда Николай. *Поленез Огинског*. <http://kolyada.uq.ru/polonez/> • Кољада Николај. *Полоњеза Огињског*. У књ. *Гвоздени век (савремена руска драма)*. Превео Новица Антић. ZEPTEK BOOK WORLD. Београд, 2000.
- П Л:** Петрушевская Людмила. *Любовь*. <http://lib-drama.narod.ru/petrushevskaya/love.html> • Петрушевска Људмила. *Љубав*. У књ. *Гвоздени век (савремена руска драма)*. Превео Новица Антић. ZEPTEK BOOK WORLD. Београд, 2000.
- Р Д:** Разумовская Люмила. *Домой*. http://www.theatre.ru/drama/razumovskaja/domoj_1.html • Разумовска Људмила. *Кући*. у књ. *Гвоздени век (савремена руска драма)*. Превео Новица Антић. ZEPTEK BOOK WORLD. Београд, 2000.
- С К:** **Слаповский Алексей**. *Клинч, психологический боевик в 2-х действиях*. <http://slapovsky.ru/content/view/213/43/> • Слаповски Алексеј. *Клинч, психо-акција у два чина*. у књ. *Гвоздени век (савремена руска драма)*. Превео Новица Антић. ZEPTEK BOOK WORLD, Београд, 2000.

- С Пп:** Србљановић Биљана. *Породичне приче*. Београд, 1997. <http://www.mikaanticforum.org/viewtopic.php?f=26&t=403> • Србљановић Биљана. *Семейные истории*. Пјеса в одинадцати картинах. Перевод Сергея Гирина. Москва, 2002. <http://world-play.ru/download/3602.txt>
- П Здв:** Павић Милорад. *Заувек и дан више*, http://www.rastko.rs/drama/savremena/mpravic_zauvek_s.html • Павич Милорад. *Вечность и еще один день*. Перевод Н. Вагаповой и Л. Савельевой. <http://world-play.ru/?page=catalog&cat=3595&id=3596>

ЛИТЕРАТУРА

- Бондарко 1971:** А. В. Бондарко, *Вид и время русского глагола (значение и употребление)*, Москва, 1971.
- Војводић 1989:** Дојчил Војводић, *Транспозиција перфективног презента у руском и хрватско-српском језику*. Зборник Матице српске за славистику. Књ. 36. Нови Сад, 1989. стр. 85–97.
- Исаченко 2003:** А. В. Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким, Морфология*, 1–2. Издание второе. Москва, 2003.
- Катнић-Бакаршић, Хаџи Пожгај:** Марина Катнић-Бакаршић, Весна Хаџи Пожгај, *Дидаскалије и савременој словенској драми*. Словенска драматика. стр. 127–135. <http://www.centerslo.net/>
- Катнић-Бакаршић 2003:** Марина Катнић-Бакаршић, *Стилистика драмског дискурса*, Зеница, 2003.
- Ковачевић 2000:** Милош Ковачевић, Прегнација у ауторској дидаскалији, у: *Стилистика и граматика стилских фигура*, 3. допуњено и измењено издање, Крагујевац, „Kantakuzin”, 2000.
- Thomas 2010:** Paul-Luis Thomas, *Глаголски облици („времена”) у дидаскалијама у: Драма и врејеме – врејеме као драмска тема и драмско средство, форме времена и слике времена*, Сарајево, 2010, стр. 141–147.

НАСТОЯЩЕЕ СЦЕНИЧЕСКОЕ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

В ремарках драматических произведений в русском языке употребляется только настоящее время несовершенного вида, а если нужно передать семантику совершенного вида, то употребляется форма прошедшего времени. В отличие от русского языка, в сербском языке, кроме данных форм, употребляются и формы настоящего времени глаголов совершенного вида. К сожалению, анализ переводов русских драматических произведений на сербский язык в большинстве случаев не показал грамматические и стилистические преимущества данной дополнительной формы.

Ключевые слова: совершенный вид, несовершенный вид, настоящее сценическое, перфект, аорист, ремарки, драматический текст.

Весна В. Вукичевич